

МИЛИНА ПОСТОЈАЊА

Ђорђо Агамбен, *Диспозициив и друђи есеји*, прев. Марија Радовановић, „Адреса”, Нови Сад 2012

У књизи су сабрани есеји: *Пријатељ*; *Црква и Царство*; *Шта је наредба?*; *Шта је диспозициив?*. Прва два есеја могу се довести у везу са једном од основних Агамбенових концепција, оној о неподударности живота као постојања и живота у заједници. Ђорђо Агамбен се зато може, уз доста ограда, назвати заговорником постмодернистичке филозофије живота. Трећи и четврти есеј нијансирају учења Мартина Хајдегера и Мишела Фукоа сходно Агамбеновим идејама. Премда део чари Агамбеновог стила лежи у његовој способности да сложене, крајње неинтуитивне концепције изрази приповедачком лакоћом, далеко је изазовније читање које иде за главном идејом Агамбеновог дела. Агамбен описује пун круг. Постмодернистичку стратегију деконструкције повезује са позним концепцијама модерне, чиме доводи у питање и једну и другу страну. Оно по чему је највише познат, критика традиционалних појмова и њиховог компромитованог смисла, није више ствар помодне политичке филозофије, него онтологије. Разматрање политичке конституције онтолошке сфере уступа место радикалној деконструкцију онтологије политичког.

Ретко ко се може као Агамбен похвалити пријатељском сарадњом са Италом Калвином, Елзом Моранте, Пјетром Паолом Пазолинијем, Жан-Лик Нансијем, Деридом, Лиотаром, Тонијем Негријем и другим личностима које су обележиле епоху. Ипак, на његове концепције пресудно су утицали Фридрих Ниче, Мартин Хајдегер, Валтер Бењамин и Мишел Фуко. Језгро есеја *Пријатељ* настало је на основу преписке са Жан-Лик Нансијем, да би се Агамбен вратио тој теми деценијама касније.

У есеју *Пријатељ* Агамбен „спушта” феномен биополитичког од модерне до античког доба и проширује значај чињенице живота на пријатељство. Мишел Фуко под термином биополитика мисли начин којим је од 18. века покушана рационализација проблема које у државно-управној пракси постављају феномени својствени скупу живих бића која конституишу становништво – здравље, хигијена, наталитет, дуговечност расе. Тај феномен, како то види Фуко, повезан је са епистемом 20. века која доноси „смрт човека” (не појединца, већ идеје или „форме човек”), коју су већ нагостили Ниче и Достојевски. О чему се заправо ради? *Ното sacer* је средишњи концепт Агамбенове филозофије, до кога је он дошао својеврсном деконструкцијом традиционалних концепција до форми древног права. Грци су познавали два термина за реч живот, *зое* као чињеницу живота бића и *биос* као карактеристичан начин живљења одређене заједнице. Фуко сматра да је одлучујући догађај

улазак *зое* у сферу полиса као политизација голог живота, док Агамбен верује да политичка сфера пролази кроз дуготрајније помрачење, зато што је пропустила одмерити се с тим утемељујућим догађајем модерне. Агамбенова анализа полази регистровањем парадоксалности ситуације у којој се налази *homo sacer*, свети човек, изопштеник из политичке заједнице. Он је у древном римском праву имао двоструки статус. Није се смео жртвовати боговима, али се смео убити. Агамбен ту уочава располућеност биолошког и политичког постојања. Искључењем из политичке заједнице *homo sacer* губи сва права. Зато његово убиство не представља кршење закона, али је његов живот безвредан, па није погодан за жртвовање боговима. Агамбен сматра да смо данас сви *homo saceri*, јер су нам политичка права ускраћена. Концентрациони логори су места најјаснијег појављивања *homo sacera*, односно они су биополитичка парадигма модерне. Модели традиционалне филозофије политике постали су исцрпљени, на основу њих није могуће разумети актуелне биополитичке процесе. Стављајући биолошки живот у средиште својих калкулација, модерна држава не чини ништа друго него открива тајну карику која спаја моћ са голим животом, верује Агамбен. Онтолошки обрат од рационалитета ка телу и непосредности живота показује зашто су традиционалне концепције постале немуште да изразе искуство савремености. Агамбен без оклевања одбацује и многе концепције којима смо до сада представљали политичке субјекте (човек и грађанин, људска права, суверенитет народа, радник итд.).

Сада се можемо вратити есеју *Пријатељ*. Аристотеловом тексту Агамбен приступа на нити разлике *зое* и *биоса*. Агамбен коментарише онтолошке основе Аристотелове теорије о пријатељству, односно њен мање познати део, чији крај наводимо: „Ако је, дакле, за срећног човека постојање на овом свету нешто што је само по себи вредно да се пожели, јер је то нешто по природи добро и пријатно, и ако је за њега скоро исто толико пожељно и постојање његовог пријатеља, онда за њега и пријатељ мора бити нешто вредно да се пожели” (стр. 13). Агамбен налази да Аристотел инсистира на осећању чистог постојања, чиме се преокреће не само технички вокабулар онтологије, него и перспектива питања. Уз осећање о постојању уплиће се још једно осећање, осећање о постојању пријатеља, а оно има онтолошку и у исто време политичку равн. Осећање постојања увек је већ дељено и подељено, а пријатељство именује ту подељеност: „Пријатељ није неко други ја, него другост која је иманентна сопству, постојање другог од истог. У тачки кад своје постојање перципирам као пријатно, мој доживљај је прожет са-осећањем које помера и тера ка пријатељу, ка другом себи самом. Пријатељство је та десубјективизација у самом срцу најдубљег осећања о себи” (15). „Пријатељ” је егзистенцијал а не категоријал, зато што је несводив на појам, прожет силином која чини подељивом исту милину

о постојању. Људска заједница је у односу на животињску дефинисана кроз саживот, као саосећање голе чињенице да постојимо.

Тиме смо дошли до једног занимљивог преокрета у тумачењу пријатељства. Пријатељство није напуштено као филозофска тема случајно, зашто што оно више није у *моди*, него што је гола чињеница живота постала „предмет” једне етико-политичке концепције – овладано је пријатељством, *биос* је надвладао *зое*. Укључењем у политичку заједницу пријатељству је „убијено”, а преокрет из радикалне онтологије огледа се у чињеници поновног одмеравања пријатељства кроз саосећање голе чињенице живота. Од пријатељства није могуће начинити ни представу нити појам, а још мање дефиницију. Односно, што смо више у пријатељству то нам више измиче предмет (однос је ту сличан Хајдегеровом односу бивства и бића). Зато је преписка накратко помутила осећај пријатељства између Нансија и Агамбена. Као да је и могло бити другачије.

Вратимо се до *argumentum ad hominem*, који нас је водио кроз Агамбенов текст. Пријатељства која негује Агамбен су карактеристична. Ради се о личностима која су обележила епоху и отелотворила дух савремености. Међутим, када се боље погледа, оно што чини срж њихове „савремености” није савременост (сетимо се Ничеових *Несавремених разматрања*) него разлика и дистанца. Савременост је наике сингуларан однос с властитим временом, такав да му се прикључује и истовремено дистанцира од њега. Прецизније, Агамбен тај однос дефинише на једном другом месту (*Шта је савременик?*) као прикључивање „преко неке неусклађености и неког анахронизма”. Они који превише коинцидирају с епохом, који су у свакој тачки савршено сљубљени с њом, нису савремени, јер је не успевају сагледати, уперити обухватнији поглед ка њој. Да би било јасно о чему се ради, довољно је присетити се модерног схватања савремености преко измишљеног примера Хегелове филозофије, где се савременост одређује посредством припадништва заједници која озбиљује дух времена. Савремен је Хелен у Перикловој Атини, Римљанин у доба Цезара, Француз у време грађанске револуције... Савременост на којој инсистира Агамбен, није изведена из слагања или обухватања појма и времена, него односом који доводи у питање само тело или чињеницу постојања, а не апстрактни концепт. Савременост неће бити одређена прихватањем концепције и животом у складу с њом, како су се претенциозно самоодређивали „сведоци епохе”, него је нешто далеко радикалније. За Агамбена, бити савремен значи бити *избељлица* или *џесник*. Дакле, савремен је онај који је доведен у питање, а то значи прогнан, мучен, осакаћен – у Перикловој Атини, у Цезаровом Риму, или за време Француске револуције, у Стаљиновој Русији, Палестини или у некој балканској државици. Концепт *избељлицтва* или *сџрансџивовања*

се у есеју *Црква и Царство* примењује на есхатологију и филозофију историје.

Есеј *Црква и Царство* бави се филозофијом историје. Без сумње, тај беџаминовски мотив (есхатологија и угњетавање), оснажен је агамбеновском деконструкцијом. Она је спроведена на нити водилји разлике термина *παροικοῦσα*, „који обитава” у привременом станишту изгнаника, колони странаца, што је у супротности с пуноправним пребивалиштем грађанина (*καίτοιικεῖν*). Уколико црква престане да странствује у секуларном трајању, постала би *καίτοιικεῖν*, односно станује као грађанин, попут ма које друге секуларне институције. Тиме црква губи месијанско искуство времена, јер остаје без односа времена и његова краја. У месијанском искуству времена није од интереса крај времена као судњи дан, трен у коме се све завршава, него време које се стеже и иде ка своме крају. Ради се не само о димензијама времена, него се конституишу две супротстављене силе. Прва је окренута економији као бескрајној владавини светом, и друга, економија спаса, конститутивно је завршена месијом или црквом. Проблем је, налази Агамбен, што је та тензија истрошена, економија спаса слаби, док економија шири своју подругљиву превласт на све аспекте живота. Модел данашње политике, који претендује бескрајној економији света, заправо је паклен, а црква, сечући своју везу са *παροικία*, ризикује да буде повучена у пропаст.

Есеј *Шта је наредба?* испитује онтологију порекла и наредбе. *Архе* у смислу порекла и *архе* у смислу наредбе су повезани појмови, а онтолошка позадина овог односа лежи у Аристотеловој подели поља језика на апафантички, који је кадар да испољи да ли нешто постоји или не, и на један други логос, који обухвата питања, молитву и наредбу, клетву, савет... Тај логос није апофантички, јер је равнодушан према истини или неистини. У западњачкој култури постоје две онтологије. Прва онтологија дефинише и управља подручјем филозофије и науке, друга подручјем права, религије и магије. У савременом друштву, налази Агамбен, онтологија наредбе прогресивно истискује онтологију тврдње, а то значи да цела област неапофантичког говора, који је потиснут у сенку, тајно влада функционисањем друштва која би хтела да су личка и секуларна. Дакле, јавља се сличан однос који је дешифрован кроз фигуру *homo sacer*, а то је однос постојања и наредби. Ова „теорија завере” примењена на онтологију смешта заверу у језик, чиме се рашчарава есхатолошка димензија филозофије историје. Судбина света и човека налази се у језику.

На крају, есеј који стоји у наслову ове књиге, *Диспозитив*, бави се концепцијама позног Фукоа, о механизму власти и чистој делатности владања која нема основу у бићу.

Агамбен је популарност стекао на темама политичке филозофије. Међутим, приступ сфери политике произилази из чињенице његовог

радикалног, онтолошког реза, који осветљава разлоге обесмишљавања традиционалних појмова заједнице, нације, државе и сл. Читање ван тог контекста текст насилно увлачи унутар хоризонта који није деконструисан и унутар проблема које су произвеле владајуће парадигме модерне. Агамбенови есеји, премда писани лепим стилем и јасним језиком, захтевају агамбеновско читање.

Срђан ДАМЊАНОВИЋ